
Internálás Magyarországon az első világháború alatt

(*Bevezetés*) Az első világháborús internálások az egyik legkevésbé kutatott szegmense a Nagy Háború eseménytörténetének. Az első világháborús szakmunkák jelentős része nagyobb részben a harci események, kisebb részben a hátország eseményeinek (politikai események, a mindennapi élet nehézségei) bemutatására helyezte a hangsúlyt. A fogoly lét esetében a hazai tudományos kutatás érdeklődésének homlokterében a hadifogságba esett katonák sorsa állt. Az első világháborúban a katonák mellett sok ezer ember (döntő többségük civil) került gyűjtőtáborokba, rendőri felügyelet alá szerte a világon az első világháborúban. Sorsuk nem sokkal volt könnyebb, mint a fogoly katonaké: gyakran éheztek, betegségek tizedelték soraikat, hozzátartozóikkal nehezen tudtak kapcsolatot tartani. Bűnük mindössze az volt, hogy katonaköteles korban lévő férfiak voltak, rosszkor voltak a rossz helyen vagy egy mondat kétértelműen hagyta el szájukat.

(*Mi a tábor? A fogalom tisztázása*) Joël Kotek és Pierre Rigoulot 2000-ben (magyarul 2005-ben) megjelent könyve meglehetősen észszerű magyarázatokat keres, illetve magyarázattal szolgál a különféle táborok típusainak, illetve az abban zajló események magyarázását illetően. Munkájuk az internálótábor fogalmának tisztázása során referencia értékű.

Általánosságban elmondható, hogy a tábor alapvető célja a kiiktatás. A tábor lehetővé teszi, hogy a társadalmon kívülre üzzön minden politikailag, fajilag vagy társadalmilag gyanús, sőt veszélyes személyt, például a hadköteles korban lévő férfiakat.¹ A szerzők szerint „*abban a pillanatban, hogy valamennyi fegyverviselő korba lépett férfi mozgósítható, minden ember potenciális ellenségé válik. S mint ilyen, internálható, sőt internálandó.*”² Maguk a táborok léte az, amely megmutatja, hogy a 20. század elején a háború totálissá vált és már nemcsak a katonák, hanem a civil lakosság is szenvedett tőle.³ Az első világháborúban a hadviselő országok az ellenfél országának teljes lakosságát tekintették potenciális ellenségnek. E gondolat jegyében született meg az internálás intézménye: semlegesíteni kell a még nem harcolókat. Ennek a semlegesítésnek a színtere az internálótábor.⁴ A korabeli felfogás szerint tehát meg kellett fosztani az ellenséget jövőendő katonáitól vagy fegyverképes férfi polgáraitól. Ugyanilyen elbírálás alá estek azok is, akik esetében fennállt a veszély, hogy származásuknál, gondolkodásuknál fogva az ellenséget segíthetik belülről (pl. bomlasztással, defetizmussal, vagy kémkedéssel). Őket a gyanúsak közé sorolták. Azokat, akik fegyvert is tudtak fogni, veszélyesnek tekintették. A gyanúsak mellett az ő számukra hozták létre az internálótáborokat. Az internálótáborba kerültek döntő többsége nem követett el semmi rosszat, nem volt bűnös semmiben, ám hazafias lelkesedésüktől tartottak a hatóságok.

Az internálótáborok rendeltetése az volt, hogy ezeket a veszélyes és gyanús egyéneket időlegesen elkülönítsék. Kényszermunka vagy akár munka ezekben a táborokban nincs. E létesítmények célja, hogy megfosszák az ellenséget potenciális katonáitól, illetve a vele rokonszenvezőktől. A termelékenység itt nem játszik szerepet.⁵ Az életkörülmények azonban itt sem voltak feltétlenül jók, sőt a kelet-európai (de néha a nyugat-európai vagy gyarmati) táborokban esetenként nehéz volt az életben maradás. A halandóság egyes táborokban az előforduló járványok miatt olykor az egekbe szökött.

Az internálótáborban lakók életet nem feltétlenül a megdöbbentő borzalmak vagy az örök szadizmusa tette nehezzé, hanem a mindennapok szürkesége. Így az unalom, a siralmas élelmezés, az elszigeteltség, a bizonytalanság és a nemi élet hiánya kezdte ki a foglyok idegeit.⁶

(Az internálás helye a magyar jogrendszerben (1914–1915)) A magyar szakirodalomban fellelhető definíció szerint: az internálás az állam szempontjából veszélyesnek minősített, de bűncselekményt el nem követett személyek kényszerlakhelyre vagy táborokba zárását elrendelő és végrehajtó közigazgatási eljárás.⁷ Az internált bírói ítélet nélkül rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személy. Általában az internálást foganatosító állam állampolgára, akinek személyi szabadsága, szabad mozgása vagy az ország bizonyos részein való tartózkodása a hadviselés szempontjából az állam érdekeire vagy a közrendre, közbiztonságra nézve aggályos. Internálták az adott országgal hadiállapotban álló országok állampolgárait is (főként a polgári személyeket; a katonákat hadifogságba vetették). Az internáltakat kijelölt tartózkodási helyre utasították vagy internálótáborokba zárták, ahol rendőri felügyelet alatt álltak. Kivételesen rendőri felügyelet alá helyezés a rendes tartózkodási helyen is történhetett.

Az internálás jogi alapját az 1912. évi LXIII. törvény (a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről) adta. A törvény értelmében a kormány megtilthatta új egyesületek alakítását, betilthatta a neki nem tetsző gyűléseket, valamint erősen korlátozta a sajtószabadságot. Lehetőséget adott továbbá a statáriális eljárásra és a széles körű internálásra.⁸ E törvény 6. §-a a belföldi állampolgár esetében lehetővé tette a kitiltást, valamint a lakóhelyről való eltávolítást. A háború esetére, a kivételes intézkedésekről szóló 1914. évi L. törvény (az 1912. évi LXIII. törvény kiegészítése volt) 10. §-a és annak végrehajtására kiadott 10.962/1915. számú BM elnöki rendelet felsorolja az őrizetbe vétel és az azt követő internálás

- okait
- a határozatot hozó hivatalos személy (belügyminiszter, kormánybiztos, esetleg az első fokú rendőrhatalóság) megjelölését
- a panasz lehetőségét
- az internált jogait és kötelezettségeit
- az internálás hátrányait.⁹

Internálható volt, aki a hadviselés szempontjából, továbbá a közrendre, a közbiztonságra aggályosnak minősült. Az internált a számára kijelölt helységben kivételesen bérelhetett lakást, egyébként többedmagával, éjjelre bezárt helyiségben lakott, egy havi ellátásra elegendő pénzzel rendelkezett. Nappal korlátozottan mozoghatott a településen, de annak területét nem hagyhatta el. Az internált személyekről gyakran fényképfelvételt is készített a hatóság.¹⁰

A 10962/1915. számú rendelet értelmében a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett személyhez azon családtagjai, akik egy háztartásban éltek vele, a rendőrhatalóság engedélyével hozzá költözhetek. Ez esetben azonban a rendőrhatalóság felügyelete rájuk is kiterjedt, őket a hatóság bármikor eltávolíthatta. A családok szétválasztását a rendelet nem javasolta, azonban az ugyanarról a településről származókat már fizikálisan külön kívánta elhelyezni.

A mozgásszabadság tekintetében a jogszabály csak sarokszámokat adott meg, ezek meghatározását a rendőrhatalóságokra bízta, függővé téve az internáltak magaviseletétől. A körülményekhez képest liberálisnak tűnő intézkedés azonban valójában szigorú volt: az internáltak este 8 és reggel 6 óra között nem hagyhatták el a kijelölt lakhelyet, a hatóság korlátozhatta a nyilvános helyek látogatását. A távbeszélőket egyáltalán nem használhatták, a táviratok és postai küldemények küldését külön rendeletben szabályozták.

A kényszerlakhelyként kijelölt település köteles volt gondoskodni a rendőri felügyelet alá helyezett személyek ételmezéséről, egészségügyi ellátásáról, az őket ért támadások esetén védelmükről.

E rendelet intézkedett arról, hogy az internáltak – amennyiben rendelkezik vagyonnal – eltartási költségeit magának kell fedeznie. Ha eltartását maga nem tudta finanszírozni, munkára kellett fogni, ha testi és egészségi állapota ezt megengedte. Ezek hiányában az állam feladata volt ételmezése, ruhával való ellátása.

A rendelet megszegését vagy más kilengéseket illető cselekedetekről el kell mondani, hogy azt kétféle besorolás alá helyezték. Magának a rendeletnek a megszegése 600 koronás pénzbüntetéstől két hónapig terjedő elzárásig volt büntethető. Engedetlenség vagy más, kisebb súlyú bűn elkövetésének esetén a rendőri felügyelet szigorításával szankcionálták.¹¹

Az ellenséges országok azon állampolgáraival szemben, akik nem jelentettek veszélyt a hadban álló államra (nők, gyerekek, idős férfiak, valamint fegyverképes korban lévő, de katonai szolgálatra nem alkalmas férfiak), a rendelet enyhén intézkedett. Őket az elsőfokú rendőrhatalóság csak nyilvántartásba vette, de lakhelyüket nem kellett elhagyni, sem foglalkozásukat feladni. A hatóságnál való jelentkezési kötelezettséget a rendelet az „időnként” szóval illette. E kedvezmények abban az esetben teljesültek, amennyiben az említettek nem tanúsítottak államellenes magatartást.

Lényeges az 1914-ben foganatosított intézkedések közül a belügyminiszter 3.009/1914. évi körrendelete a hadviselés érdekében felügyelet (őrizet) alá helyezendőkkel vagy lakóhelyükről eltávolítandókkal szemben követendő eljárásról. A rendelet alapvetően hadifoglyokra és a Magyarországgal ellenséges államok alattvalóira terjedt ki. Rajtuk kívül azonban hatálya alá vonta állampolgárságukra tekintet nélkül mindazokat, akiket rendes lakó- vagy tartózkodási helyeikről a hadviselés érdekében el kell távolítani. A hadifoglyokat a katonai hatóságok tartották őrizet alatt, az ellenséges államok hadra fogható férfi polgárait internálták, többi alattvalót a hadműveletektől távol tartották vagy az ország elhagyására kényszerítették. Kimondta a rendelet, hogy az említett körön kívüli azon személyekkel szemben, „akiket lakó- vagy tartózkodási helyükről a hadviselés érdekében el kell távolítani”, az ellenséges államok alattvalóira vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni, „meghatározott helyre utalásuk, megfigyelésük és őrzésük azonban csak akkor lesz szükséges, ha ezt az eltávolító hatóság kívánatosnak vagy szükségesnek tartja.”¹²

Az internáltak elhelyezésének egyik alapelve volt, hogy egyrészt a családokat ne válasszák szét, másrészt lehetőség szerint, ne zavarják a polgári lakosságot. E rendeletben bukkant fel először a felügyelet alá helyezett személyek munkára fogása eltartásuk fedezésére, illetve a munkaképtelenek a magyar állam általi tartási kötelezettsége. A hadköteles korban lévő, hosszabb ideje Magyarországon tartózkodó, de ellenséges ország megbízható állampolgárokról szólva a rendelet azokat korábbi lakhelyükön megtartani rendelte, különösen, ha egy magyar állampolgár jótállást vállalt értük.

A nőket, gyermekeket és a nem hadképes személyeket mozgásukban nem kívánták akadályozni, amennyiben magatartásukkal nem adtak okot arra. Ezeket a személyeket, beleértve a megbízható hadköteleseket is, nem helyezték rendőri intézkedés alá.

A már említett 10962/1915. rendelet a magyar állampolgárokat is érintette. A rendelet értelmében az állam érdekeinek, a közbiztonságnak és a közrendnek a hadviselés szempontjából való veszélyeztetése esetén a problémás személyeket kitiltással, rendőri felügyelet alá helyezéssel vagy őrizetbe vétellel lehetett súlytani.¹³ Ez utóbbi rendelet alkalmazását a gyakorlatban jól mutatta Olaszország hadüzenete utáni differenciáltabban végrehajtott internálási hullám. Így az intézkedés a külföldi állampolgárok viszonylatában a 18–50 év közötti férfiakra vonatkozott, továbbá azokra, akik korukra való tekintet nélkül katonai rangot viseltek az ellenséges ország hadseregében. Ez alól kivételt képeztek, akik már hosszabb ideje az ország területén tartózkodtak és állampolgári hűségükhöz nem fért kétség, illetve magyar állampolgárok felelősséget vállaltak értük. A hadköteles koron kívül eső, valamint a kiskorúak és nők esetében a rendőri felügyeletet helyben foganatosították, csak az „aggályos viselkedésű” személyek kerültek táborokba.

A pontosnak tűnő jogi leszabályozás ellenére már a kezdetektől gondot okozott a hatóságoknak az internált személyekkel való bánásmód. A problémák elsősorban a hatásköri

területek pontos megállapításából fakadtak. Maguk a hatóságok sem tudták pontosan, mi legyen a Magyarországon ragadt ellenséges államok polgáraival. A Belügyminisztérium több ízben fordult ez ügyben a Hadfelügyeleti Bizottsághoz, a Hadügyminisztériumhoz és a Külügyminisztériumhoz. Világos, egyértelmű választ azonban egyik helyről sem kaptak. Annyi azért kiderült, hogy különbséget akartak tenni egyfelől a katonaszökevények (hadköteles korban lévők) és nem hadköteles korban lévők, másfelől a hadiállapot bekövetkezése előtt az országban tartózkodók és az azt követően ide érkezettek között.¹⁴ A katonaszökevényeket és a hadköteles sorban lévő szerb és orosz állampolgárokat hadifogolyként kívánták kezelni. Az itt tartózkodó angol és francia állampolgároknak nem ezt a sorsot szánták, de őket is valamivel szorosabb felügyelet alá akarták helyezni.¹⁵

Az internálásra került személyek elhelyezése a háború legelején okozott gondot. Ez elsősorban az internálandók számának meredek emelkedésével magyarázható. Mivel a növekvő számmal egyenes arányban nőtt az őrzésükre és ellátásukra fordított energia és pénz, a Belügyminisztériumban 1914. augusztus elején már erősen sürgették a megtalálását. A hadifogolyoknak tekintett hadköteles állampolgárok őrzési helyéről, az őrzésükre rendelt erőkről, illetve, hogy kinek a költségére kellene ezeket a személyeket élelmezni, nem voltak egységes utasítások. A Belügyminisztérium álláspontja ez ügyben az volt, hogy mivel a polgári hatóságok nincsenek berendezkedve ilyen célra, a hadifogolyoknak tekintett külföldi állampolgárokat a katonai hatóságnak kellene átvenni, és azokat a többi hadifogollyal együtt zárt területen őrizni. Ezzel szemben a hadsereg azt kívánta, hogy a hadköteles korban lévő, de hadifogolyként nem tekintett külföldi állampolgárokat helyezze szoros felügyelet alá valahol az ország belsejében, távol a hadművelési területektől. Ezen kívül biztosítsanak számukra munkaalkalmat, hogy megtermeljék tartási költségeiket.¹⁶ Ugyanezt kívánta elérni a hadvezetőség sok nem külföldi, de gyanús magatartású egyén esetében is. Ezek alatt ekkor még a Délvidéken folyó hadműveletek miatt gyanússá vált szerb, magyar, boszniai és horvát nemzetiségű magyar állampolgárokat értették.

A Belügyminisztérium próbált is eleget tenni a hadvezetés kérésének: a háború kitérése utáni első hetekben országszerte több száz gyanús embert internáltak. Ettől függetlenül az ezzel járó költségeket igyekeztek a hadseregére hárítani.¹⁷ Az internáltak őrzése is gondot okozott. A rendőrségi állomány egy részét katonai szolgálatra hívták be, a csendőrség nagy részét pedig a határszélekre rendelték. A megyékben maradt csendőrségi állomány kevés volt nagyobb számú ember őrzésére. A Belügyminisztérium az őrfeladatok ellátásához karhatalmi – főleg népfelkelőkből álló – segítséget várt. Szintén a hatásköri szabályozás pontatlansága okozott problémákat a törvényhatósági jogú városok esetében. Alapvetően az internált személyek őrzéséről és felügyeletének megszervezéséről a helyi rendőrkapitánynak kellett gondoskodnia. Ezen kívül a rendőrkapitány vette át, tartotta nyilván az érkező internáltakat, illetve továbbította őket más táborokba. Ezzel szemben a polgármester feladata az élelmiszerral és ruházattal való ellátás volt. Ezek a hatáskörök azonban gyakran összekeveredtek, és sűrűdéshez vezettek a felek között.¹⁸

Az internáltak ellátására fordított összeg csökkentését szolgálta az a javaslat, amely a nem hadköteles korban lévő egyének (idősek, nők, gyerekek) elbocsátását javasolta. Ők szívesen elhagyták volna Magyarország területét, de megfelelő mennyiségű pénz, pénznem vagy vasúti összeköttetés hiányában erre nem volt lehetőségük. Ezeket az idegen állampolgárokat legalább a határig el akarták juttatni, mert ez még mindig olcsóbb megoldás volt, mintha hónapokig itt tartották volna őket.¹⁹

Végül szóba kerültek az értelmiségi pályán tevékenykedő, elsősorban angol és francia állampolgárok, akik ugyan hadkötelesek, de nem tűntek gyanúsak. Ők elsősorban foglalkozásuk (pl. nyelvtanár), rokoni látogatás vagy fürdőhelyi nyaralás okán tartózkodtak az

országban; itt tartózkodásukat hitelt érdemlően tudták bizonyítani, illetve értük megbízható magyar állampolgárok garanciát vállaltak.²⁰ A Belügyminisztérium estükben internálás helyett engedélyezte volna a helyben maradást Magyarország vagy a Monarchia területén, természetesen rendőri felügyelet alatt. Helyben maradásuk rendőri felügyelet mellett már csak azért sem tűnt kivitelezhetetlennek, mert remény volt arra, hogy munkájukkal el tudják tartani magukat, és nem szorulnak a magyar állam segítségére.²¹

(A táborok létrehozásának kritériumai, táboron kívül lakás okai, ellenőrzések) Az internálótáborok kialakításának fontos szempontja volt a térbeli körülhatároltság. Magyarországon nem voltak olyan típusú földrajzi lehetőségek (pl. sziget), amely lehetővé tette volna az összegyűjtött emberek tisztán azok által való egyben tartását. A jól körülhatárolt területet akár kevés emberrel, de megfelelően elhelyezett őrszostokkal is jól lehetett őrizni. A hatóságok nem építettek az internálásra került személyek részére külön táborokat, hanem a már meglévő infrastruktúrát használták ki. Így például egykori katonai létesítményeket, főleg laktanyákat (Cegléd, Vác, Piliscsaba), valamint más jellegű, de szintén a hadsereghez kapcsolódó helyszínt jelöltek ki erre a célra (Tápiósüly). Ezek általában a k. u. k. hadsereg kiképzésre szolgáló bázisok voltak, amelyeket minimális ráfordítással tettek alkalmassá nagyobb tömegű polgári személy befogadására. A fő szempont minden esetben valamilyen fizikai akadály megléte (fal, kerítés, szögcsdrót) volt. Amennyiben ezek kapacitása elégtelen volt, akár büntetés-végrehajtási intézeteket is igénybe vett az adminisztráció.²²

Az I. világháború idején három nagy, kifejezetten civilek számára kialakított internálótábor volt Magyarországon: Aradon, Kenyérmezőn és Nezsiderben.²³ Ezek mellett a központi fekvésű megyékben hoztak létre internálótáborokat, illetve kényszerlakhelyeket. A kényszerlakhelyekre utaltak száma igen változó volt, a néhány főtől akár a több tucatig is terjedhetett. A táborok földrajzi elhelyezkedésének lényege az volt, hogy lehetőleg a frontvonalaktól távol őrizték a gyanús, kétes megbízhatóságú magyar vagy kifejezetten az ellenséges ország állampolgárait.

Azokon a településeken, ahol internálótábor működött, nem csak kizárólag a táborokban lehetett élni. A hatóságok már 1914 kora őszén rájöttek, hogy a táborokban elképesztő zsúfoltságot eredményez a polgári internáltak tömegei. A zsúfoltság és az abból fakadó problémák elkerülésére tették lehetővé az adott településen való szállás bérletét.

Az internálótábornak otthont adó városban és annak környékén a megfelelő anyagi forrásokkal rendelkező internáltak bérelhettek szállást. A táboron kívül lakás egyfajta privilegizált helyzetet jelentett, annak ellenére, hogy kényszerlakhely volt. Az ilyen külső kényszerlakhelyen lakók magánélete kevésbé csorbult: fogadhattak vendéget, összejárhattak más internáltakkal, sétálhattak a településen, illetve annak meghatározott sugarú körében, sőt, a hatóság előzetes tájékoztatása után akár a fővárosba is tehettek látogatást. A táboron kívül lakás esetében a kritériumok közé tartozott a megfelelő anyagiakkal rendelkezés (így nem az államnak kellett gondoskodni az internált-ról), a megfelelő magatartás, és ha volt, egy felelősséget vállaló (lehetőleg magyar állampolgárságú) személy. A zárt táboron kívül való lakhatás nem volt megengedve azoknak, akiket kémkedés vagy izgatás gyanújával internáltak. Ha valaki szökni próbált a külső kényszerlakhelyről, elfogása után zárt táborba került.

A külső kényszerlakhelyen való tartózkodás szerves része volt a jelentkezési kötelezettség. Ennek különböző fokozatai voltak, amelyet a rendőrhatalóság állapított meg. Lehetett a heti egytől napi háromig terjedő alkalom, de súlyosabb esetekben minden

vonatindulás után (már ahol volt vasútállomás) meg kellett jelennie az internálnak a hatóság embere előtt.²⁴ A városokban, törvényhatóságokban lakást bérlő internáltakat a rendőrség detektívjei bármikor felkereshették, ellenőrizhették.

(Az internálás folyamata) Az internálás folyamata különbözőképpen történhetett. A hadiállapot beálltakor az idegen állampolgárok számára jelentkező kötelezettséget írtak elő a helyi rendőrségen. Azokat a helyeket, ahol esetlegesen külföldiek tartózkodtak, jelentéstartó kötelezettség alá helyezték.²⁵ Ilyen helyek lehettek például a szállodák, de a nagyobb számú külföldi munkást alkalmazó ipari vagy mezőgazdasági üzemek is.

Az internálásról a közigazgatás több szereplője is dönthetett. A belügyminiszter elrendelhetette a kitelepítést, egyúttal a kényszerlakhelyet is kijelölhetette. Kivételes esetben – a belügyminiszter utólagos jóváhagyásával – kormánybiztos is elrendelhetette. Végül egyes esetekben a katonai hatóság is internálhattott polgári személyeket. Az internálás ellen nem lehetett jogorvoslattal élni, az elszenvedett vagyoni hátrányért nem járt kártérítés.²⁶

Az internálás másik módja az volt, amikor valamilyen nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárokat internáltak. Ezek kezdetben szerb, majd Romániának az antant oldalán történő hadba lépése után (1916. augusztus 27.) román nemzetiségűek voltak. A nemzetiségiekhez való tartozás esetén elég volt az internálásra az is, ha valakinek a közeli rokona átszökött az ellenséghez katonának.²⁷ A már említett jogszabályokat figyelembe véve internálták azokat, akik kétes viselkedésükkel okot adtak arra. Ez lehetett akár katonai dolgok utáni érdeklődés vagy akár csak az ellenséggel való bármilyen kapcsolatfelvétel gyanúja is.²⁸

Internálták azokat a román katonaszökevényeket is, akik a román hadüzenet után dezertáltak.²⁹ A szökevények általában a közkatonák közül kerültek ki. Igen alacsony kulturális szinten álltak, sokuk írni-olvasni sem tudott. Néhányan közülük korábban már jártak Magyarországon, elfogásuk után azt kérték, hogy Magyarországon maradhassanak, és itt vállalhassanak munkát. Személyazonosságukat sok esetben nem tudták igazolni.

Az internált személyek fogva tartásának módja differenciált volt. A táborba utaltak többé-kevésbé szigorú napirend szerint éltek, a tábor területét csak igen indokolt esetben hagyhatták el. Ezzel szemben – ahogy már korábban említettem – a településekre utalt személyek élete jóval könnyebb volt. A Pest megyei Aszód tipikus példája volt annak, amikor az internáltak a településen laktak. Az ide internált főleg – magasabb társadalmi osztályhoz tartozó – francia és angol állampolgárok a faluban bérelt lakásokban laktak, saját költségen, saját konyhájukon főztek. Mozgásukban annyiban voltak korlátozva, hogy a települést egy bizonyos távolságon túlra nem hagyhatták el. Látogatók fogadásában nem korlátozták őket. Foglalkozásukat tekintve széles skálán mozogtak (drámaíró, földbirtokos, a vasvári selyemgyár igazgatója stb.).³⁰

(Jogvédelem és gondoskodás) Az első világháború előtt több egyezmény született a hadifoglyok és a sebesültek védelmében. Így az I. hágai értekezleten (1899) már foglalkoztak a hadifoglyok ügyével, de valójában a II. Hágai Egyezmény (1907) kiegészítései voltak az irányadók.³¹ A nem fegyverképes személyekről a Genfi Konvenció (1906) kimondta, hogy azokat a személyeket, akik a hadiállapot beálltakor a hadviselő országok területén tartózkodnak, haza kell küldeni saját országukba.³² Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy az internálásra kerülő polgári személyek jogait a hágai egyezmények nem rendezték, a velük való bánásmód nem került szabályozásra. Az adott állam kiutasíthatta őket, de sokkal gyakoribb volt az ún. „koncentrált telepekre” való internálás. Az internáltak vagyoniát az internáló állam hatóságai lefoglalták, illetve elkobozták.³³ A jogi rendezetlenség miatt nehezen lehetett meghatározni az internálás valódi okát, erre minden állam saját jogszabályt alkotott. Mindegyik közös vonása volt, hogy belbiztonsági és katonai okokat jelöltek meg az internálás okaként.³⁴

Az ellenségeskedés megkezdését követően a hadviselőknél tudakozó irodákat kellett felállítaniuk, amelyek a hadifoglyok mellett az internált polgári személyekről is hírt adtak.³⁵ A Nemzetközi Vöröskereszt szerepe is fontos volt a háborús időkben, mert a szervezet a hadifoglyok és az internált polgári személyek segítését is ellátta. Ez megnyilvánulhatott csomagok küldésében vagy a levelek továbbításában. A Vöröskereszt koppenhágai irodája foglalkozott a német, orosz, szerb, osztrák és magyar foglyok és otthon maradt hozzátartozóik kapcsolattartásával.³⁶ A Magyar Vöröskereszt hozta létre a háború kitörését követően a Hadifoglyokat Gyámolító és Tudósító Hivatalt. E hivatalnak a hadifoglyok mellett feladata volt a külföldi országokban internált osztrák-magyar alattvalók felkutatása, hollétük megállapítása, hozzátartozóik tájékoztatása és pénzutasítások részükre való eljuttatása.³⁷ Magyarországon a Hivatal és a Vöröskereszt kihagyásával is lehetőség volt a kapcsolattartásra, abban az esetben, ha az internált személy tartózkodási helye már ismert volt. A postahivatalokban pontosan meghatározták, hogyan lehet levelet, levelezőlapot vagy csomagot küldeni az ellenséges országokba. A magyar posta a semleges államok postáján keresztül jutatta el a küldeményeket a címzetthez. A levelek súlyát, a boríték címezését és a sikeres célba juttatás egyéb kritériumait a sajtóban is közzétették. A postai közvetítés módjairól a községi jegyzők és lelkészek is tudtak felvilágosítással szolgálni.³⁸

Háború idején a Vöröskereszt mellett semleges államok diplomatái is részt vettek internált személyek jogvédelmében. Ez igaz volt a Magyarországon internált külföldiekre, és az idegen országokban rendőri őrizet alá került osztrák-magyar alattvalókra is.

A források több nemzet képviselőit is említik, akik közvetítettek a szembenálló felek között, valamint képviselték az internáltak jogait. Elsősorban a Dán Vöröskereszt tevékenykedett ezen a téren, de az USA és Spanyolország a Monarchiában lévő követségének munkatársai is aktív szerepet játszottak.³⁹

Az internáltakkal való megfelelő bánásmód a magyar hatóságok számára is lényeges volt. Ha kiderült volna, hogy a Magyarországon internált külföldi állampolgárok rossz körülmények között élnek és a velük való bánásmód is problémás, az a külföldön rendőri felügyelet alatt lévő osztrák-magyar állampolgárok – amúgy sem minden esetben jó – helyzetét ronthatta volna. Jó példa erre Nelson O'Shaugnessy bécsi amerikai nagykövetségi tanácsos 1914 novemberében a magyar Belügyminisztériumnak írt levele, amelyben azt kérte, hogy saját szemével győződhessen meg az internált angol és francia állampolgárok sorsáról, illetve a velük szemben tanúsított bánásmódról. O'Shaugnessy indokként egyrészt a külföldön lábra kapott rosszindulatú közlemények megcáfolására hivatkozott, másrészt „*az amerikai kormány közreműködésével a külföldön internált alattvalóinak [ti. a Monarchia állampolgárjainak – S. L.] helyzetét kedvezően befolyásolhassa.*”⁴⁰

*

Összességében megállapítható, hogy már a háború elején gondot okozott az illetékes hatóságoknak a nagy tömegben internált személyek megfelelő elhelyezése. A felmerülő problémák nem egyszer a hatásköri átfedésekből, illetve a nem kellőképpen tisztázott kompetenciákból adódtak. A jogszabályi keretek nagy teret biztosítottak az internálásra, amelyeket a hatóságok – az eddigi vizsgálatok szerint – messzemenően kihasználtak.

A katonai és belbiztonsági szempontból veszélyes internáltak elhelyezésére a hadsereghez tartozó, kerítéssel határolt, viszonylag könnyen őrizhető területeket jelölték ki.

Az internálás kivitelezése, illetve annak szigorja differenciált volt, a szigorú őrizettől a szinte szabadon való mozgásig terjedt. Szigor tekintetében a mérvadó az volt, hogy az internálásra kerülő személy mennyiben jelentett veszélyt a hadviselés vagy a belbiztonság szempontjából. A közös vonás az őrizetben minden esetben a jelentkezési kötelezettség, valamint annak gyakorisága volt.

Általában elmondható, hogy a hatóságok igyekeztek betartani a nemzetközi megállapodásokat, amelyek a rendőri felügyelet alá helyezett civilekre vonatkoztak. E nemzetközi szerződések betartásának ellenőrzésében a semleges államok és a Nemzetközi Vöröskereszt is részt vett. A Magyarországon rendőrhatalósági felügyelet alá helyezett külföldi állampolgárokkal való jogszerű bánásmód már csak abból a szempontból is fontos volt, mert annak hiánya az antant országokban internált több száz, ha nem több ezer osztrák-magyar állampolgár sorsára negatív hatással lehetett volna. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy törvénytelenések nem fordultak volna elő egy-egy internálótáborban.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK, SAJTÓKIADVÁNYOK

- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltára (MNL-OL) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár. Belügyminisztériumi iratok. K-148. A. Elnöki iratok (1867–1944). 1. Iratok. Internálási ügyek.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Pest Megyei Levéltára (MNL-PML) IV. 422-b. Aszódi járás főszolgabírójának iratai 1902–1925. b. Általános iratok 1902–1925.
- MNL-PML IV. 442-b. Pomázi járás főszolgabírójának iratai (1868–) 1875–1940 (–1951). b. Közigazgatási iratok 1898–1940.
- Friss Újság. Politikai napilap. 1915, XX. évfolyam, 66. szám.
- Váci Hírlap. Helyi és vidéki érdekű társadalmi hetilap, 1887–1945. 1915, XXIX. évfolyam, 33. szám.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- M. Hrabovszky Júlia: *Ami elmúlt. Egy polgárasszony vallomásai*. Budapest, 2001.
- Joël Kotek – Pierre Rigoulot: *A táborok évszázada*. Budapest, 2005. Fordította: Szilágyi András és Vajda Lőrinc. *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs*. Főszerk. Szíjj Jolán. Budapest, 2000.
19. századi magyar történelem. 1790–1918. Szerk.: Gergely András. Budapest, é. n.
- Szendrei Géza: *Magyar internálások 1704–1960*. Budapest, 2007.
- Szendy Károly: *Az első esztendő. Ismertetés és tanulmány a Magyar Vöröskereszt Egylet háború alatti tevékenységéről*. Budapest, 1916.
- Szikinger István: *Rendvédelem a dualizmus korában*. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00012/pdf/EPA02176_rendevedelem_torteneti_fuzetek_2012_26_141-157.pdf [Hozzáférés ideje: 2014. április 1.]
- Wlassics Gyula: A hadifogoly és a nemzetközi jog. *Jogállam: Jog- és államtudományi szemle*, 1915. 5. szám, 289–315.
- Wlassics Gyula: A hadifogoly. *Budapesti Szemle*, 1915. 457. szám. 161. kötet, 11–15.
- Digitalizált Törvényhozási Tudástár <http://dt.ogyk.hu/hu/> [Hozzáférés ideje: 2016. február 2.]

JEGYZETEK

1	Joël Kotek – Pierre Rigoulot: A táborok évszázada. Budapest, 2005. 8. o. Fordította: Szilágyi András és Vajda Lőrinc.	4	Kotek–Rigoulot, 2005. 77. o.
2	Kotek–Rigoulot, 2005. 77. o.	5	Kotek–Rigoulot, 2005. 15. o.
3	Jean-Claude Farcy-t idézi Kotek–Rigoulot, 2005. 77. o.	6	Kotek–Rigoulot, 2005. 82. o.
		7	Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szíjj Jolán. Budapest, 2000. 307. o. A továbbiakban: Lexikon, 2000.

- 8 19. századi magyar történelem. 1790–1918. Szerk.: Gergely András. Budapest, é. n. 451. o.
- 9 Szendrei Géza: Magyar internálások 1704–1960. Budapest, 2007. 15. o.
- 10 Szendrei, 15. o.
- 11 Vagyis akiknek csak jelentkezési kötelezettségük volt, rendőrhatalósági felügyelet alá kerültek. Azokat a személyeket, akik korábban „csak” rendőrhatalósági felügyelet alatt voltak, őrizet alá (internálótáborba) helyezték. 10962/1915. B.M. elnöki rendelet. IV. fejezet, 11. §. A büntetés mértékét az 1914. évi L. törvény 9. §-a is említi, mint kihágást.
- 12 Szikinger István: Rendvédelem a dualizmus korában. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00012/pdf/EPA02176_rendevedelem_torteneti_fuzetek_2012_26_141-157.pdf [Hozzáférés ideje: 2014. április 1.]
- 13 Szikinger István: Rendvédelem a dualizmus korában. http://epa.oszk.hu/02100/02176/00012/pdf/EPA02176_rendevedelem_torteneti_fuzetek_2012_26_141-157.pdf [Hozzáférés ideje: 2014. április 1.]
- 14 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL) Belügyminisztériumi iratok, 1876–1944. Elnöki iratok. K-148. 463. csomó, 4718/1914 (5913/1914. 4r.)
- 15 Uo.
- 16 MNL-OL K-148. 463. csomó, 4718/1914 (5913/1914. 5r.)
- 17 MNL-OL K-148. 463. csomó 4718/1914. 5v. (5913/1914. 5v.)
- 18 MNL-OL K-148. 463. csomó, 8556/1914. 48. f.
- 19 MNL-OL K-148. 463. csomó, 4718/1914. (5913/1914. 5v.)
- 20 MNL-OL K-148. 463. csomó, 4718/1914. (5913/1914. 6r.)
- 21 MNL-OL K-148. 463. csomó, 4718/1914 (5913/1914. 6v.)
- 22 Vácon a börtönben is tartottak internált polgári személyeket, miután az internálótáboroként szolgáló huszárlaktanya megtelt.
- 23 Lexikon, 2000. 307. o.
- 24 Ez azért is érdekes, mert a 10962/1915. B.M. elnöki rendelet első fejezet 2. §-a legfeljebb kétszeri jelentkezést írt elő. Egyes esetekben a hatóságok – úgy tűnik – többszöri jelentkezést is előírtak a „problémások” számára. A hatóság lehetett a községi elöljáró, a főszolgabíró vagy a helyi rendőrség.
- 25 MNL-PML IV. 442-b. Pomázi járás főszolgabírójának iratai (1868–) 1875–1940 (–1951). b. Közigazgatási iratok 1898–1940. 8309/915.
- 26 10962/1915. B.M. elnöki rendelet. II. fejezet, 4. §.
- 27 MNL-OL K-148. 539. csomó. 5340/1916. 16. f.
- 28 Repiczky Stefánia 37 éves lupényi lakos a háború előtt sokat járt Romániában. Útlevele nem volt, valószínűleg illegális úton, a havasokon keresztül jött-ment Románia és Magyarország között. Lupény környékén a katonáktól arról érdeklődött, hová helyezték a 82. gyalogezred pótkeretét. MNL-OL K-148. 540. csomó. 37495/1916. 15. f. A 70 éves, nagyszombeni illetőségű Popleczen Man a harcok alatt folyton a rajvonalnál volt legetetés ürügyén. Popleczen a román katonák tüzebe került, olyan közel merészkedett a tűzvonalhoz. A hatóság szerint minden bizonnyal át akart szökni az ellenséghez. MNL-OL K-148. 540. csomó. 37495/1916. 12. f.
- 29 Erre a 10962/1915. B.M. elnöki rendelet. III. fejezet, 7. §-a adott lehetőséget. Ugyanakkor a 3009/1914. B.M. elnöki rendelet ezeket a személyeket a hadifogoly kategóriába helyezte, akiket a katonai hatóságoknak kellett volna őrizni.
- 30 M. Hrabovszky Júlia: Ami elmúlt. Budapest, 2001. 390. o., illetve MNL-PML IV. 422-b. Aszódi Járás Főszolgabírójának iratai 1902–1925. b. Általános iratok 1902–1925. 6357/1915.
- 31 Wlassics Gyula: A hadifogoly és a nemzetközi jog. Jogállam: Jog- és államtudományi szemle. 1915. 5. szám. 289–316. o. (A továbbiakban: Wlassics, Jog- és államtudományi szemle, 1915/5.)
- 32 Wlassics, Jog- és államtudományi szemle, 1915/5. 312. o.
- 33 Wlassics, Jog- és államtudományi szemle, 1915/5. 306. o.
- 34 Angliában és Franciaországban például a kémkedés elleni védekezéssel magyarították. Wlassics, Jog- és államtudományi szemle, 1915. 307. o.
- 35 Wlassics Gyula: A hadifogoly. Budapesti Szemle, 1915. 457. szám. 161. kötet. 20–21. o. (A továbbiakban: Wlassics, Budapesti Szemle, 1915.)
- 36 Wlassics, Budapesti Szemle, 1915. 22. o.
- 37 Szendy Károly: Az első esztendő. Ismertetés és tanulmány a Magyar Vöröskereszt Egylet háború alatti tevékenységéről. Budapest, 1916. 22. o.
- 38 Friss Újság, 1915. március 7. A kereskedelmi miniszter 2248/B/1914. számú rendeletével szabályozta „az ellenséges külföldi államokban hatóságai felügyelet alatt álló polgári egyénnel való postai érintkezés útját.” Később ezt kiegészítette a 8591/1915. B.M. elnöki körrendelet.
- 39 Vácon a helyi újság több alkalommal tudósított a spanyol követség munkatársának látogatásáról. Például 1915 áprilisában a spanyol nagykövet a szerb és orosz internáltak tartási körülményeit ellenőrizte. Érdeklődött hogylétük, egészségi állapotuk felől. Az orosz internáltak arra panaszkodtak, hogy kevés a hús az ételben, amit a táborban adnak. Ennek ellenére a nagykövet mindent rendben talált. Váci Hírlap. 1915. április 28.
- 40 MNL-OL. K 148. 463. csomó. 8511/1914. Internálási ügyek. 18-19. f.